

MÜSLÜMAN SANATÇI KİMLİĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Öğr.Gör. Mücahit ASLAN*

Sanat, insanın gördükleri, işittikleri, his ve tasavvur ettikleri olayları ve güzellikleri, insanlarda estetik bir heyecan uyandıracak tarzda ifade etmesi, duyguları yoluyla varlığın içinden aldığı uyarıları, duygulu, etkili ve güzel bir biçimde tasvir etme çabasıdır.⁽¹⁾ Sanatçı ise, ince duygulara sahip, özel nitelikleri bulunan, aldığı gizli ve diğer beşerî vasıtaların kavrayamayacağı derecede hassas işaretleri yakalayarak, kendine özgü kişiliği içerisinde veren şahıstır.⁽²⁾

Din, ahlâk ve sanat arasındaki ilişkiyi incelediğimizde, din ile sanat arasındaki ilişkinin, din ile bilim veya din ile ahlâk arasındaki ilişkilere nazaran çok daha zor bir tahlil gerektirdiğini söyleyebiliriz. Bilim temelde tasvir edici, ahlâk ise hüküm koyucudur. Biri bilgi yanımızla, diğeri amelî yanımızla ilgilidir. Sanat ise, daha çok duygu ve hayal dünyamızı alakadar etmektedir. Buna rağmen her üçünün de kökleri insanın teemmül ve tefekkür dünyasındadır. Akıl; din, bilim ve sanat anlamlarında farklı derecelerde de olsa faaliyet göstermektedir.⁽³⁾

Sanatın insan üzerindeki tesirini, Darwin şöyle ifade eder : **"Zihnim adeta bir makinaya benzedi. Eğer hayatımı yeniden yaşama fırsatı bulabilseydim, hiç değilse haftada bir defa şiir okumayı, müzik dinlemeyi alışkanlık haline getirirdim. Bu zevklerden mahrum olmak, mutluluğun yitirilmesine sebep olacağı gibi zihne de zarar verebilir. Hatta o, ahlakî dokuyu zayıflatmak suretiyle orada bile hasar yapabilir."**⁽⁴⁾ Darwin'in bu samimi itirafı, mekanikleşmeye yüz tutan insanın ruhunda gizli güzelliğe tekrar kavuşabilmesi için sanata ne kadar ihtiyacı olduğunu en veciz şekilde anlatır.

Sanatın tarifini ve insana etkisini bu şekilde tarif ettikten sonra, İslâm'ın sanata ve sanatçıya bakış açısı ile estetik anlayışını tahlil ettiğimizde, Kur'an-ı Kerim'de ve Peygamberimizin uygulamalarında bu konuyla ilgili önemli değerlendirmeler bulabiliriz.

İnsanın ve dünyanın yaratılışında güzellik vurgusu yapılan ayetler, açıkladığı kavramlara estetik bir değer kazandırmıştır.

* Dinî Musikî Anabilim Dalı.

- (1) Nusret Çam, **İslâm'da Resim Sanat ve Mimari**, Ankara 1994, s. 12.
- (2) Muhammed Kutup, **İslâm Düşüncesinde Sanat** (Çev : Akif Nuri), İstanbul 1979, s. 28.
- (3) Mehmet Aydın, **Din Felsefesi**, İzmir 1987, s. 230.
- (4) Mehmet Aydın, **a.g.e.**, s. 81-82.

"Muhakkak biz insanı en güzel şekilde yarattık."⁽⁵⁾ "Gökleri ve yeri yerli yerince yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. Dönüş ancak O'nadır."⁽⁶⁾ "Ondan yeşillikler çıkardık, ondan yığın yığın taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, birbirine hem benzeyen, hem benzemeyen üzümlerden, zeytinden ve nardan, bahçeler yapıp çıkarıyoruz. Meyvesine, bir meyve verdikleri zaman, bir de olgunlaştıkları zaman bakın."⁽⁷⁾ "Hayvanları da O yaratmıştır. Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır. Onların etlerinden yersiniz, akşamleyin getirip sabahleyin salarken onlarda sizin için bir zevk (güzellik) vardır."⁽⁸⁾ "...Yaratanların en güzeli Allah'tır."⁽⁹⁾ İnsanların yaratıcısını en güzel olarak vasıflandıran Hak Tealâ, bu vasfını yaratıklarına da bahsettiğini buyurmuştur : "O'nu tamamlayıp, içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın."⁽¹⁰⁾

Yaratılmışlardan ibret alınarak insanı Allah'a yakınlaştıran bakış açısı, şu ayetlerle en güzel şekilde teşbih edilmiştir : "Kuşkusuz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır. Zira size, onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından (gelen) içenlerin boğazından kolayca geçen halis bir süt içiyorsunuz."⁽¹¹⁾ "Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edebilirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır."⁽¹²⁾ "Rabbin bal arısına : Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendilerine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylım yollarına gir, diye ilham ettik. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır."⁽¹³⁾

-
- (5) Kur'an-ı Kerim, Tin, 4-5.
(6) Kur'an-ı Kerim, Teğabün, 3.
(7) Kur'an-ı Kerim, En'am, 99.
(8) Kur'an-ı Kerim, Nahl, 5-6.
(9) Kur'an-ı Kerim, Mu'minun, 14.
(10) Kur'an-ı Kerim, Saad, 72.
(11) Kur'an-ı Kerim, Nahl, 66.
(12) Kur'an-ı Kerim, Nahl, 67.
(13) Kur'an-ı Kerim, Nahl, 68-69.

Kur'an-ı Kerim'de geçen cemal, zînet, husn, tayyib, v.b. birçok kelimenin fizikî ve ahlâkî güzellikleri anlatmak için kullanılması, ferah, surûr, v.b. kelimelerin ise estetik duygusunu dile getirmesi, İslâm'ın kutsal kitabında sanatın iletmediği mesajın başka hiç bir şekilde iletilemeyeceğini ortaya koyar.⁽¹⁴⁾ Kur'an'ın edebî yönden emsalsiz bir yapıda bulunması, özellikle İslâmiyet'in Mekke döneminde çeşitli tartışmalara yol açmış, müşrikler Resulullah Efendimizi şâirlikle suçlamışlardır. Ancak Velid b. Muğire'nin şu sözleri, Allah Kitabı'nın büyüklüğü karşısında acziyetlerini gösterir niteliktedir : "O'nun (Kur'an) hakkında ne diyeyim? Allah'a yemin ederim ki, sizden hiç biriniz, şiiri, onun vezinlerini ve nazım türlerini benden daha iyi bilemez. Cinlerin ilham ettiği mısraları seçemez. Allah'a yemin olsun ki O'nun söyledikleri bunlardan hiç birine benzemiyor. Vallahi O'nun söylediklerinin apayrı bir tadı ve bambaşka bir cazibesi var! Doğruyu söylemek gerekirse, O kendinin altındakileri bütünüyle eziyor ve hepsinden üste çıkıyor! Hiçbirisi O'nun üstüne çıkmayı başaramıyor."⁽¹⁵⁾ Yine Hz. Ömer'in Müslüman olmasında kızkardeşinin evinde iken okuduğu Ta-Ha suresinden etkilenmesi çok anlamlıdır.⁽¹⁶⁾

Dinin özünde yer alan insanı Yaratıcısına yakınlaştırıcı bu ibret vesikaları, Müslüman sanatçı kimliğinin de en belirgin özelliğidir. Sanata anlam kazandırma nazarında hareket noktası, sanatseveri Yaratıcısına yaklaştırma maksatlıdır. Bu amacı İmam Gazali şu şekilde ifade eder : "Gerek yer ve göklerde, gerekse hayvanlar ve bitkiler dünyasında Allah'ın yarattığı hayret uyandırıcı güzelliklere bakarak bütün bu acaib işin ve muhkem düzenin müdebbir bir yaratıcıdan, hüküm verici ve takdir edici bir failden müstağni kalamayacağını, akıldan az da olsa nasibini almış bir kimse dahi idrak eder. Kim güzelce örülmüş bir ipek kumaşı görür de onun her türlü kudretten mahrum ölü bir kişi tarafından meydana getirildiğini söylerse, kendisinin cahil ve aptal olduğunu söylemiş olur. Duvardaki güzel bir hattı veya nakışı görüp onu yapanı takdir eden insan, nasıl olur da kendi varlığındaki ve başka varlıklardaki hayret uyandırıcı eserleri görüp onların Sâni'i ve Musavvir'i hakkında düşünmez. Zira Kur'an, "İman

(14) Mehmet Aydın, a.g.e., s. 233.

(15) Bu olayla ilgili olarak bkz. Ahmet Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa* (Haz. Mahir İz), C. I, Ankara 1985, s. 97-100.

(16) Muhammed İbn İshak, *Siyer*, İstanbul 1991, 241-242.

edenlerin Allah'ı sevmede en ileride olacaklarını" söyler (Bakara, 165)". (17)

Mehmet Aydın'ın görüşleri ise, İmam Gazali'yi fikirlerinin sanatçıya yansımalarını açıklayıcı niteliktedir : "İslâmî estetiğin temelinde iki dinî prensip vardır: Tevhid ve tenzih. İslâm'da sanat faaliyetlerinin tam olarak anlaşılması, tahlil ve takdir edilmesi için bu iki ilkeyi daima göz önünde bulundurmak gerekir...İslâm sanatının sergilediği bir kaç özelliğe bakmak, bu söylediğimizi teyid etmek için yeterlidir.

1-Müslüman sanatkâr, güzelliği yarattığına değil keşfettiğine inanır. Allah'ın Cemal sıfatının eseri olarak var olan her türlü güzellik, sanatkârın faaliyeti sayesinde dokunulabilir, görülebilir ve duyulabilir hâle gelmektedir. Müslüman sanatkâr var olan her şeyin Allah ile bağlantılı olduğuna inanır; çünkü Kur'an "Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiç bir şey yoktur."(İsra,44) buyurur. Yine Kur'an, "Allah göklerin ve yerlerin nurudur."(Nur, 35) der. İşte sanatkârın bir mümin olarak görevi, sadece estetik zevki tatmin etmek değil, birliğin ve nurun perdesini aralayarak hakikatin bilinmesine yardımcı olmaktır.

2-İslâm sanatında "istikrar içinde değişme" anlayışı ön plânda tutulmuştur. Bunu en iyi hüsn-ü hat sanatında görmekteyiz. Bu sanatta dökülme, dağılma, kendi başına buyruk olma intibahı verecek hiç bir unsura yer verilmez. Çünkü Müslüman sanatkâra ruh kazandıran inanca göre Allah her yeredir."(18)

İslâm'ın sanata ve sanatçıya kazandırdığı bakış açısı, Sultan'üş-Şüera Necip Fazıl'da şu mısralarla vücut bulmuştur:

"Kaçır beni âhenk, al beni birlik;
Artık barınmam gölge varlıkta.
Ver cüceye, onun olsun şairlik,
Şimdi gözüm, büyük sanatkârlıkta."(19)

Kul ile Rabbı arasındaki ilişkilerde ilahî emirle belirlenen şablon gereği, Müslüman fert güzelliğe doğru yönlendirilmekte, ancak aşırıya gitmemesi hususunda da uyarılmaktadır. "(Ey Ademoğulları),

(17) İmam Gazali, İhyâü Ulûmi'd-Din, (Çev.Ahmet Serdaroğlu), C.I, İstanbul 1974, s. 148.

(18) Mehmet Aydın, a. g. e., s. 237-238.

(19) Necip Fazıl, Çile, İstanbul 1979, s. 18.

mescidde süslü elbiselerinizi giyiniz, yeyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz. Çünkü Allah israf edenleri sevmez. De ki, Allah kulları için çıkardığı zineti, temiz ve hoş rızıkları kim haram etmiş?",⁽²⁰⁾ "Allah'ın sana verdiğinden ahiret yurdunu iste, ama dünyadan da nasibini unutma..."⁽²¹⁾ ayet-i kerimleri bu anlamı ihtiva eden türdendir. Peygamber Efendimiz ise, hadis-i şeriflerde görüldüğü üzere bu emirleri günlük yaşantıya sokmuştur. "Allah mal vermişse, Allah'ın kerameti senin üzerinde görünsün.",⁽²²⁾ "Allah temizdir, temizliği sever, güzeldir, güzelliği sever, merhametlidir, merhameti sever, cömerttir, cömertliği sever."⁽²³⁾ hadisleri İslâm estetiğin pratikte uygulama vesikalarıdır. Yine bir gün gitiği bir cenaze merasiminde mezarın içinde hafif bir kazılış hatası farkedilen Resulullah, düzeltilmesini istemiş, orada bulunanlar ise bu kazılış hatasının ölüyü rahatsız mı edeceğini sormuştur. Bunun üzerine Efendimizin verdiği cevap, dış görünümün yerini vurgulaması bakımından ilginçtir : "Ashında böyle şeyler ölüyü ne sıkar, ne de ona rahatlık verir, fakat bu sağ olanların gözlerine güzel görünmek içindir."⁽²⁴⁾

Hız. Peygamberin özelliklerinden bir diğeri, çevresinde gördüğü güzelliklere karşı duygularını açıkça ifade etmesidir. Bir defasında aşılı bir ağaç fidanını tutup öpen Allah'ın Elçisi, "Keşke ben de senin gibi aşılı bir ağaç olsaydım." demiştir.⁽²⁵⁾ Yine Efendimizin hanımı Hz. Aişe'ye "Ya Hümeyra"(Pembe yanaklı) diye iltifatta bulunduğu bilinmektedir.

İslâm'da güzellik, başlı başına bir hakikattir. Güzellik, her ne kadar insan için izafi bir mânâ taşıyorsa da gerçekte mutlak güzel olan Allah'ın cemil ve cemal sıfatlarının tecellilerinden ibarettir.

Şanlı peygamberimize göre, "Allah güzeldir ve güzeli sever." Bu peygamber emrini idrak eden Müslüman sanatkâr, gerçekte güzeli ararken Allah'ı aradığının farkındadır. Bu sebepten o, izafi ve geçici formlara bağlanmaktan ve tapınmaktan özellikle kaçır, kendini "mutlak güzele" götüren mücerret hamlelere sarılır, fâni suretler yerine ulvî tırmanışlara özlem duyar.

(20) Kur'an-ı Kerim, Araf, 31-32.

(21) Kur'an-ı Kerim, Kasas, 77. Tirmizi, Edeb, 14.

(22) Ebu Davud, Libas 14

(23) Tirmizi, Edeb, 14.

(24) Ebu Davud, Sünen, İbn Sad 1/1, İstanbul 1992, s. 91.

(25) Kutup, a.g.e., s. 74.

Allah, insanı hayır ve şerrin tam orta noktasında yaratmış bulunuyor. İnsan, ya iç güdülerine ve nefsanîyetine boyun bükerek, suffî olanı, yahut yaratılış gayesine uygun olarak ulvî olanı tercih eder. Durum sanatkâr için de aynıdır.⁽²⁶⁾ Büyük İslâm şâiri Necip Fazıl Kısakürek bu ölçüler içindeki şâiri şöyle tarif eder : " Birbirine ters, çift başlı bir mahluk olan şairde, biri sefil ve mahkum, öbürü ulvî ve hâkim iki kutup var... Bunlardan biriyle şâir; insanoğlunun altında, öbürüyle de, nebîler ve velîler ayrı, en üstünde... Ben şiiri, her türlü hasis gayenin üstünde, doğrudan doğruya kendi zât gayesine (sanat için sanat), fakat kendi gayesinin sırrıyla de Allah'a ve Allah dâvâsının topluluğuna (cemiyet için sanat) bağlı kabul etmişim... İşte, kitaplık çapta zuhuruma kadar beni bekleten ve bu zuhura mânâda ve maddede şekil veren ölçü..."⁽²⁷⁾

İslâm'a göre, bizzat Allah, en büyük sanatkârdır ve kendindeki cemal sıfatı ile her an tecelli etmektedir. Bu açıdan bakınca, kâinat bir güzellik okyanusudur; insan ise bu okyanusun üzerinde parlayan ve "en güzel biçimde yaratılmış" olan bir yıldız gibidir. Kâinata ve insana, bir sanatkâr gözü ile bakanlar, onlarda muhteşem estetik mesajlar bulacaklardır. Ama, Müslüman sanatkâr, kendini bu mesajların suretlerine kaptırmaz, bütün bunların arkasında gizlenen mutlak güzeli bulmaya çalışır.

Yüce ve mukaddes kitabımız Kur'an-ı Kerim'de en yüce sanatkâr olarak Cenab-ı Hak şöyle öğülmektedir : "Sûret yapanların en güzeli olan Allah'ın şânı ve yücedir."⁽²⁸⁾ Böylece anlıyoruz ki Allah, bütün bu geçici şekillerin ve formların içine sayısız güzellik mesajları yerleştirirken, gerçekte, yeryüzünde kendine halife olarak yarattığı sanatkâr insanı muhteşem cemal sıfatı ile cezbetmeye çalışmakta, izafî güzellikten mutlak güzelliğe giden yolları işaretlemektedir.

Allah çirkinleri sevmez. Yarattığı her şeyde güzelleşme kabiliyeti de vardır. Yaratılmışların en aşağısı olan çamur bile, en yüce sanatkârın elinde "en güzel biçimde yaratılan" insana dönüşebilir. Bakınız bu husus yüce kitabımızda nasıl açıklanıyor : "Yarattığı her şeyi güzel yapan, insanı yaratmaya da çamurdan başlayan O'dur."⁽²⁹⁾

Yaradılış sırrını ve ondaki estetiği bizzat kendi nefsinde müşahede eden, kokuşmuş çamurdan en güzel biçime geçişin en

(26) S. Ahmed Arvasi, *Diyalektik ve Estetiğimiz*, İstanbul 1990, s. 170.

(27) Necip Fazıl, *a.g.e.*, s. 9.

(28) *Kur'an-ı Kerim*, El Mü'minun, 14.

(29) *Kur'an-ı Kerim*, Es-Secde, 7.

muhteşem örneğini kendinde bulan insanoğlu, şayet sanatkâr olmak iddiasını taşıyacaksa, bu gayreti, en büyük ve en yüce sanatkâr olan Allah'a hayranlıktan öte bir şey ifade etmemelidir. İşte İslâm sanatkârı budur. Müslüman sanatkâr Allah'la yarışmaz, sanatını O'nu sevmeye, anlamaya ve yüceltmeye vakfeder; izafi güzellikten mutlak güzelliğe giden yolu arar. O eserine tapınan putperest Greko-Lâtin sanatkârlarından farklı olarak, yalnız Allah'a yönelir ve O'na kulluk eder. Şâirin veciz ifadesiyle,

**"Anladın işi, sanat Allah'ı aramakmış;
Marifet bu, gerisi yalnız çelik-çomakmış..."(30)**

(30) Necip Fazıl, a.g.e., s. 35.

